

Í hesi greinarøð, sum er í 10 pørtum, skriva vísindafólk á Fróðskaparsetri Føroya um evni, tey granska í. Hesaferð skrivar Gestur Hovgaard.

FRÓÐSKAPARSETUR
FØROYA

VITAN & VÍSINDI

GESTUR HOVGAARD
PhD, lektari
í samfelagsvísindum

VÆLFERÐ Á VANDAKÓS

KAPPINGARFØRI OG VÆLFERÐ – TVÆR SÍÐUR AV SOMU SØK

At gott kappingarføri skal tryggja Føroya vælferð í framtíðini, eru flest øll samd í. Spurningurin er so, hvørjir faktorar skapa betri kappingarføri. Argumentið í hesi grein er, at skulu Føroyar klára seg í altjóða kappingini, er alneyðugt at hugsa kappingarføri í týðninginum kappingarpolitikkur. Tað merkir eisini, at vit mugu endurskoða okkara vælferðarskipanir, tí tað eru avgerðir um, hvussu vit skipa vælferðarpolitikkinn, ið skulu tryggja okkara framtíðar kappingarføri.

Kappingarføri í einum globalum búskapi

Ráðandi búskaparlígi logikkurin um kappingarføri byggir á tvey argument: 1) at kappingarføri skapast við at tálma útreiðslustøðin á privata marknaðinum, serliga lønunum, og 2) at eitt høgt útreiðslustøði í tí almenna forðar iløguhugi, og tí mugu útreiðslur til vælferð og almenna umsiting sum heild vera so lágar sum gjørligt. Eru hesar fyrirteytir í lagi, so kemur neyðuga vinnuliga nýskaparin mest sum av sær sjálvum.

Umfatandi og høgur almennar tænastrætur við einum aktivum almennum sektori og einum harav fylgjandi høgum skattatrysti eyðkennir skandinavisku vælferðarsamfeløgini. Eftir ráðandi logikkinn eiga hesi lond tí at hava dovnar íbúgvar, lágan produktivitæt og vera í stagnasjón!

Paradoksið er, at skandinavisku londini stútt og støðugt liggja millum tey allarfremstu londini í heiminum, ikki bara í sosialari vælferð, men eisini í búskaparligum vøkstri.

Frágreiðingin liggur í, at politikkur

ger mun. Alheimsbúskapurin, vit í dag liva í, varð skaptur við tí politikki, sum Reagan og Thatcher stóðu fyri. Tað er eisini í stóran mun politikkur sum forkláar, hví nøkur lond klára seg betur enn onnur í globalu kappingini. Tey megna gjøgnum aktivan vælferðarpolitikk at byggja kappingarførar skipanir og stovnar, t.e. kappingarføri í einum breiðari týðningi. Tað er júst hetta, skandinavisku londini hava dugað serliga væl.

Norðurlenska vælferðarskipanin

Í altjóða vælferðarganskingini er vanligt at býta vælferðarsamfeløg upp í ymiskar typur. Vanligt er at siga, at tað finnst trí vælferðarmodell. Tey kunnu vit kalla tað amerikanska, tað europeiska og tað skandinaviska modellid (sí talvu 1).

Styrkina í skandinavisku skipanini kunnu vit lýsa við tveimum dómum.

Fyrri dømið er danski arbeiðsmarknaðurin, ið er vorðin heimskendur fyri sín »flexicurity« politik. Flexicurity er ein samanseting av orðunum fleksibilitet og security (trygd). Hetta merkir í roynd og veru, at vinnufyrirtekur eru litið tyngdar av arbeiðsmarknaðarpliktum og hava tí lætt við eitt nú at sleppa av við sína arbeiðsmegi. Tað merkir samstundis, at tey, sum verða koyrd til hús, fáa rímuliga trygd gjøgnum ein høgan arbeiðsloysistudul. Og serliga týðningarmikið er, at hesi fólk fáa ein møguleika aktivt at koma víðari í lívinum við tilboðum um meiningsskapandi útbúgving. Hesin politikkur skapar økt kappingarføri, tí vinnulívið fær møguleikan at umstilla

seg, tí tað er ikki bundið at tungum útreiðslum til eitt nú lönir, heilsu- og sosialtryggingar o.a. Samstundis økir aktivi arbeiðsmarknaðarpolitikkurin kappingarførið, tí fólk verða betur skikkað til at taka á seg stórv í øðrum og oftast betur løntum vinnum.

Ein annar fyrimunur við skandinavisku skipanini er, at gjøgnum fría útbúgvingarvalið stuðlar hon eini lívsleið, sum í lítlan mun verður avgjörd av egnum pengapungi. Útbúgving verður tá eitt positivt tilval, har tú gert nakað, tú veruliga hevur áhuga fyri. Hetta er við til at skapa sosiala útjavning, men tað skapar eisini kappingarføri. Fortreytin fyri einum modernaðum búskapi eru vitan, álit og kreativitetur, sum verða umsett til hugskot og vinnuliga nýskap. Júst gjøgnum eitt frítt og umfatandi útbúgvingarval fáa menniskju hesar eiginleikar. Hetta sæst eisini aftur á betraðum botnlinjum í vinnulívinum.

Føroyska vælferðarskipanin

Tað er als ikki óvanligt at meta føroyska samfelagið sum part av norðurlensku vælferðarskipanini.

Kortini hevur eitt nú svenski sosiologurin Eva Sundström við sínum arbeiði sligið fast, at Føroyar í stóran

mun – umframt Grønland, men í minni mun Ísland – skilja seg frá skandinaviskari vælferð.

Í Føroyum er tað soleiðis, at tín vælferð í stóran mun er tengd at tín um tilknýti til arbeiðsmarknaðin, har tú eisini hevur eina ávísar trygging gjøgnum ALS. Ert tú uttan fyri arbeiðsmarknaðin, eru veitingarnar lágar, og tað eru fáar skipanir – fyrri ikki at siga ongar – sum stuðla undir eina aktiva persónliga menning. Á arbeiðsmarknaðarøkinum og sosiala økinum líkjast vit tí eini blanding av teirri amerikonsku og suðureuropeisku skipanini, tvs. oftast tørvsmettar minimumsveitingar frá tí almenna ella tað, at ein má lita á familjunetverkið (sí talvu 1).

Á teimum økjum, sum danski staturin fram til 1970-80 árin varðaði av, t.e. útbúgvingar- og heilsutænastum, fylgja vit tó prinsippinum í skandinaviska modellinum: tað merkir alment fíggaðar tænastrætur við javnbjóðis atgongd fyri øll.

Samantikið kunnu vit tí siga, at vit í Føroyum hava eina blandingsskipan, har tann amerikanska/europeiska er ráðandi innan produksjónina (arbeiðsmarknaðin), meðan tann skandinaviska er ráðandi innan reproduksjónina (heilsuverk, skúla, barnagarðar).

Í báðum førum sigla vit eina vanda-kós. Í fyrri førinum er passiviserandi heldur enn aktiverandi. Í seinna førinum er spurningurin um samfelagið ikki beinleiðis tapir meiri enn tað vinnur, og tí skal nakað av orku brúkast upp á útbúgvingarpolitikk okkara.